

Výstavba středověkého města

Pro své nové sídlo si Útvinští vybrali vyvýšené místo v ohybu říčky Střely ležící v sousedství tehdejšího Janova hradu, tvořené mělkým, nevýrazným a k západu lehce klesajícím bočním údolím Střely, místo relativně bezpečné a vhodné k vybudování opevněného sídla.

Město mělo téměř pravidelný, mírně obdélný půdorys o rozměrech cca 210 x 240 m, rozčleněný téměř pravoúhlo uliční sítí a náměstím na jednotlivé bloky.

Janův hrad byl organickou součástí města, vyplňoval celou jeho severozápadní část a narušoval zde jeho pravidelný půdorys. Pravidelná půdorysná dispozice sídla je charakteristická pro všechna plánovitě založená středověká města. Při výstavbě města se Toužimští zřejmě inspirovali příkladem sousedních Žlutic nebo Bochova, které rovněž patří mezi středověká města, pro něž je pravidelný půdorys typický. Celková rozloha hrazeného města včetně hradu činila asi 5,1 až 5,8 ha, bez areálu hradu pak asi 4,5 ha. V době založení mělo město asi 40 až 65 domů a něco kolem 200 až 350 "osedlých" obyvatel (pro srovnání, tehdejší Plzeň, která patřila mezi největší česká města, měla rozlohu asi 20 ha, 300 domů a kolem 3.000 "osedlých").

Současný stupeň poznání stavebního vývoje historického jádra Toužimi, který je závislý na archeologickém a stavebně historickém průzkumu území, je zatím velmi nízký a neumožňuje nám udělat si ucelenější obraz o podobě sídla v jeho počátcích. Týká se to zejména stavební dispozice Janova hradu (poloha kostela sv. Jana Křtitele, rozsah opevnění atd.), určité nejasnosti jsou i kolem rozsahu zástavby (nelze vyloučit, že nejdříve byly zastavěny bloky při hradbách a až poté došlo ke vzniku a zastavění dalších dvou bloků, které jsou vymezeny dnešním náměstím J. z Poděbrad a ulicemi Karlovarská, Družstevní, Pivovarská, Radniční, Kostelní)

Prvotní, provizorní zástavba města byla dřevěná a sloužila jen dočasně do doby, než byly postaveny nové, definitivní stavby. V Toužimi se uplatňovala především šířková dispozice pozdně gotického patrového měšťanského domu o dvou nebo třech paralelních traktech. Sklepy domů byly zděné z kamene, jen zčásti zahloubené do skalního podloží, vzájemně nepropojované. Zpravidla se v nich nalézala vodní nádrž – studánka, podzemí města odvodňoval důmyslný systém kanálků. Přízemí domů byla zděná z kamene, plochostropá, někde zčásti zaklenutá. Dispozičně byla rozdělena na vstupní síň, tzv. mázhauz (hlavní vstupní a komunikační prostor domu se schodištěm do patra a průjezdem do dvora), černou kuchyni (zaklenutý prostor s otevřeným ohništěm pro vaření), komoru (spíž) a síně (sloužily jako řemeslnické dílny, sklady a krámy). Patra domů byla vyhrazena k obývání a ve většině případů měla dřevěnou - sroubenou - nebo smíšenou - hrázděnou - konstrukci (trámová konstrukce se zděnou výplní). Stěny srubů byly zpravidla opatřeny ještě tzv. kožichem, hliněnou omazávkou, která sloužila jako tepelná a protipožární izolace. Topení obstarávala kachlová kamna. Domy měly jednu nebo častěji dvě vysoké sedlové střechy s bedněnými nebo hrázděnými štíty, které byly otočeny do průčelí. Jako krytina se používal štípaný šindel. Jediným sociálním zařízením domu byl tzv. prevét umístěný na dvorním průčelí domu nad odpadní jímkou (žumpou). Domy stály v přední části parcely (ty byly relativně široké, v průměru asi 15 m), v zadní části byl dvůr se zahradou, kde byly umístěny další nezbytné hospodářské stavby (chlévy stáje, seníky, stodoly, případně řemeslnické dílny a provozy).

Důležitou stavbou středověkého města bylo jeho opevnění. Městské hradby neplnily jen funkci vojenskou, ale i právní, neboť tvořily hranici města a vymezovaly tak dosah městského práva. Opevnění Toužimi sestávalo ze čtyř úseků jednoduché hradební zdi (o šířce 0,75 až 1m a výšce 3 až 5 m a o celkové délce, bez hradeb hradu, asi 725 m), která navazovala na opevnění Janova hradu. Hradby se stavěly po úsecích, které odpovídaly přilehlým parcelám. K obraně hradby mohly sloužit štěrbinové střílny, spíše však byla asi vybavena krytým střeleckým ochozem. Nelze vyloučit existenci druhé, tzv. parkánové hradby. Opevnění dále sestávalo z nárožních hradebních věží (zbytky dvou z nich jsou zřejmě uchovány v domech č.p. 63 a 119), příkopů, valů a tří městských bran, významné byly i parcelní zdi. Mohutná patrová Dolní či také Rybářská brána s předbraním stála na západní straně, při hradu. Sloužila zřejmě i jako masné krámy a zámecká zbrojnice. Na jihu to byla věžovitá brána Kostelní a na východní straně pak téměř 50 m vysoká městská věž s Horní bránou (ve věži bylo stanoviště hlásného a protipožární hlídky, byl tu umístěn tzv. "požární" zvon, městská šatlava (vězení) a v pozdější době sem byly umístěny věžní hodiny). Západní a jižní stranu města navíc chránily svahy a bažinatá údolní niva s tokem říčky Střely, později zatopená Zámeckým rybníkem po jehož důmyslně vedené hrázi vedla přístupová cesta k Dolní bráně. Nejlépe opevněnou a chráněnou částí města byl pochopitelně areál hradu.

Další významnou stavbou každého města byl jeho farní kostel. Toužimští zpočátku využívali proboštského kostela (včetně jeho hřbitova) v areálu hradu. K výstavbě nového farního městského chrámu došlo asi až po r. 1488, po nástupu nové vrchnosti. Nový kostel byl zasvěcen Narození Panny Marie a byl umístěn do tzv. "kostelní čtvrti" v jihovýchodní části města. Vedle něho vyrostla také nová fara a škola (dnešní domy č.p. 64/65 a 8). Kolem kostela vznikl i nový městský hřbitov.

Z původní pozdně gotické stavby se dochovalo zdivo věže a snad i zdivo presbytáře a lodi. Patronátní právo ke kostelu měla vrchnost. Farář vypomáhal kaplan. Chloubou a skvostem každého města byla jeho radnice. První písemná zmínka o toužimské radnici pochází sice až z r. 1620, ale lze předpokládat, že si ji Toužimští postavili již brzy po založení města. Stavbou městské radnice vyjadřovala městská obec míru dosažených svobod a své bohatství. Sloužila nejen k jednáním městské samosprávy a soudu, ale také k bezpečnému uložení městských financí (pokladny), písemností (privilegií a městských knih) a pečetidla. Často sloužila i jako obydlí městského písaře a byla zde umístěna také zbrojnice a obecní šatlava s nezbytnou mučírnou. Původní středověká radnice patrně tvořila část dnešní bývalé radnice čp. 35 na náměstí Jiřího z Poděbrad.

Život měst ve středověku

Hlavním zaměstnáním toužimských měšťanů bylo provozování řemesel a obchodu. Jednotlivé druhy řemesel se sdružovaly do cechů. Cech byl samosprávným sdružením měšťanů - řemeslníků, které hájilo jejich zájmy řídilo se vlastním řádem (schvalovaným vrchností), mělo vlastní finance a pečetidlo. Členem cechu se mohl stát pouze řemeslnický mistr (vyučený řemeslník), který byl ve městě "osedlý". V čele cechu stál volený cechmistr (starší mistr staršina). Asi nejstarším toužimským cechem byl cech sladovníků, který je připomínán k r. 1485 a pak 26.6.1561, kdy byl schválen nový cechovní řád (z té doby asi pochází i pečetidlo). K r. 1563 je cechovním pečetidlem doložen spojený cech kovářů, kolářů a bednářů. Dochovány jsou cechovní řády (datum schválení): obuvníků (1.8.1629), krejčích (20.2.1638), hrnčířů (24.4.1654), zedníků (24.9.1655), řezníků (22.6.1655), tkalců (14.2.1670), soukeníků (22.3.1687), kovářů a kolářů (po r. 1690) a truhlářů, zámečnicků, pekařů.

Důležitým doplňkem obživy však bylo i zemědělství. Toužimští měšťané drželi polnosti o výměře jedné čtvrtiny až celého "dvora". Zákupní vlastnictví půdy je vůči vrchnosti zavazovalo ke stejným povinnostem jako ostatní poddané, tedy k odvádění pozemkové renty. Tyto povinnosti se zapisovaly do zvláštních knih, tzv. urbářů. Podle nejstaršího dochovaného urbáře z r. 1553 byli Toužimští povinni konat kolektivní roboty při kosení a sušení sena na loukách kolem města, okopávání řepy, orání, kosení a svážení veškerého ječmene (z polí) nad městem, orání, trhání a svážení hrachu tamtéž, dále byli muži povinni zúčastnit se honu na zajíce a nosit při něm sítě, za což jim náležela odměna 1 pražského gr. 1 malého f. za každého uloveného zajíce a 2 pr. gr. za ulovenou lišku. Ženy byly povinny zúčastňovat se každý rok trhání lnu a svážení hrachu. Městská obec každoročně na Nový rok odváděla 14 kop pr. gr. (z Lhoty) a zvláštní daň na sv.